

Драгана В. Ристић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
draganavojislavaristic@gmail.com

doi: 10.19090/zjik.2018.51-59
UDK 821.163.41.09 Lazarević L.
821.163.41.09 Lazarević A.
прегледни рад

ЛИК СЕСТРЕ И ЛИК МАЈКЕ У ДЈЕЛИМА АНЂЕЛИЈЕ ЛАЗАРЕВИЋ И ЛАЗЕ ЛАЗАРЕВИЋА

САЖЕТАК: Рад се бави женским ликовима у приповијеткама Анђелије Лазаревић „Паланка у планини” и „Лутања” и женским ликовима у приповијеткама „Ветар” и „Швабица” Лазе Лазаревића. Поред се ликови мајки и сестара у дјелима Анђелије Лазаревић и Лазе Лазаревића, чиме се указује на представу о женама, прије свега на представу о мајци и сестри коју има једна кћерка и њен отац. Показује се да у опису ликова постоје извјесне сличности, али је више разлика. Лик мајке код ауторке је представљен изразито негативније него код њеног оца, али ни код њега није сасвим лишен негативних примјеса. Лик сестре у дјелима Лазе Лазаревића није доминантан, а код Анђелије Лазаревић има важно мјесто у реализацији главне радње.

Кључне ријечи: Анђелија и Лаза Лазаревић, приповетке, реализам, модерна, мајка, сестра.

Анђелија Лазаревић, кћерка познатог писца и љекара Лазе Лазаревића, у нашој књижевности није добила заслужено мјесто. За њу знају углавном само проучаваоци књижевности. Анализом појединих женских ликова из њене двије приповијетке „Паланка у планини” и „Лутања”, биће лакше изградити једно виђење Анђелије Лазаревић као умјетнице међуратне модерне, али прије свега приближиће се читаоцима жене онакве каквима их је у својим дјелима сликала (јер не можемо да не уочимо сликарску душу предочену пажљиво бираним ријечима). Како је остала у очевој сјенци, корисно је поредити ликове жена у њеним дјелима и ликове жена у дјелима њеног оца јер се тако може не само допринијети анализи њихових дјела, него и поставити темељне разлике и сличности у описима жена једне жене и једног мушкарца, једне кћерке и једног оца, двије блиске а ипак далеке личности. Анализа ће обухватити првенствено лик мајке и лик сестре у горе поменутих дјелима књижевнице и дјелима Лазе Лазаревића „Швабица” и „Ветар”.

Типу мајке која дјетету значи толико да би због њене љубави и своју срећу жртвовало, пандан је мајка у дјелима Лазе Лазаревића, а оном типу мајке

коју поштујемо јер нам је подарила живот, али нам она цијелог живота остаје странац, пандан је мајка у дјелима Анђелије Лазаревић. Први тип би се могао окарактерисати као савршен, међутим, ништа није ни сасвим црно, али ни сасвим бијело те ће се даљом анализом опширније указати на то какав је у ствари лик Лазаревићеве мајке и да, поред доминантне позитивне карактеризације, можемо уочити и неке (наизглед прикривене) негативне црте. Када се посложе следећи описи мајке из приповијетке „Ветар”, добије се један хвалоспјев мајци и мајкама уопште:

Дакле, тако смо ми живели – добро! А и како другачије могу живети мати и син? Он је њој увек, увек добар... (Лазаревић 2006: 226)

Боже мој, како су биле велике наше матере! (Лазаревић 2006: 227)

Над апсолутним потешкоћама уздизале су се својим високим и истинским религиозним осећањем. (Лазаревић 2006: 227)

Каква је била мама! Како блага, тиха, лепа, озбиљна, свечана! (Лазаревић 2006: 240).

Мајка је за Јанка, главног јунака у приповијети, као што можемо закључити према наведеним цитатима, оличење најбољег, најсавршенијег на земљи, скоро па светог. Све лијепо што постоји, Јанку се слило у лик његове мајке с којом је и живот подједнако лијеп и пријатан. Поврх тога, мајка је и неко чије се мишљење и начин живљења мора поштовати, неко с ким се син не смије сукобити и кога син ни на који начин не смије повриједити и разочарати, па се ни Јанко ни Миша Маричић, главни јунак „Швабице”, неће борити за своје љубави (безимену кћерку Ђорђа Радојловића и Ану) јер та љубав не одговара мајци или пак отаџбини („Швабица”), мада је можда довољно рећи само мајци јер је она Миши постала синоним за отаџбину. Када је Јанко хтио да пође за својом љубави, да се преда емоцијама и ономе што срце налаже, он застаје, пушта дјевојку да оде јер се „као Црвено море пред Мојсијем” испријечила мајчина „лепа и суха ручица” (Лазаревић 2006). Он је видио пресуду у њеним очима. Иако она то није рекла, њему је јасно да њена жеља није да се он ожени том дјевојком, он из погледа чита знак заустављања. Претходно је поменуто да је мајка синоним отаџбини, и заиста у приповијети „Швабица”, гдје се јавља мисао о отаџбини, о родном крају, ту је и мајка у којој је цијела отаџбина смјештена. Миша Маричић своју љубав и страст потискује зарад срећне мајке и отаџбине које не могу поднијети странца у својој близини, дјевојку из другог поднебља. Мајка је (заједно са отаџбином) у ствари окарактерисана искључиво као препрека за остварење љубавног сна. На све речено указују следеће

Лазаревићеве реченице (као и многе друге које због уштеде простора и времена неће бити наведене):

Талас страсти све ми јаче дизаше груди. Ја се нагох њојзи. У исти пар сину ми као муња кроз главу: Швабица, сирота, моја мати, Србија. (Лазаревић 2006: 25)

Замислих себи моје Ваљево, и њу у њему, и свет који прича о нама кад прођем улицом: 'Гледај га, завртила му памет Швабица', а моја мати, црвених очију, која сопствене снахе не разуме... (Лазаревић 2006: 27)

Све наведено доводи до закључка да је неминован утицај мајке на Лазаревићеве јунаке; она је раме на које се син ослања, она је та чију срећу син бира науштрб своје. Управо бирање мајчине среће а не своје, јесте једна црна мрља на бијелом мајчином лику. Јунак није срећан. Мајка је извор његове несреће, односно задовољење мајчиних жеља и принципа унесрећило је како Јанка, тако и Мишу. Ма колико она „блага” и „тиха” била,¹ син последије није потпуно остварена личност јер среће и задовољства на даљем путу не може бити ако се не иде путем срца. Опште задовољење је осигурано, али личног задовољења нема и одговорност постаје опаснија од неодговорности (Раичевић 2007: 64). Заправо Лазаревић, за разлику од неких других реалиста који српско друштво критикују директно, критикује српско друштво у камуфлираној верзији (Томић, 2014: 9). Иако се чини да не постоји ништа лоше у томе што се син окренуо мајци, то јунака надаље деградира емотивно и управо такав крај потврђује да Лазаревић није увијек на мајчиној страни и да остаје отворено питање зашто смо кроз школовање и живот учили супротно.

Успјешни студент Миша, Миша Србин, завршава тако што баба Мага његовим ножевима љушти кромпире, а он је у своме завичају несрећан. Сам јунак није убијеђен у исправност своје одлуке којом се повиновао мајчиним жељама. Мишине ријечи којим Лазаревић завршава приповијетку су: „Имам ја својих послова. Ја сам Србин, ја имам стару матер, ја имам свој задатак – зар којеко да ме смета.” можемо схватити као аутоиронију коју раније критике нису наводиле, што ће рећи да није ни запажена (Раичевић 2007: 86). Зато и мајка, поред њене силне идеализације, није сасвим позитиван лик који јунаку

¹ Поменуте ријечи су већ цитиране на почетку рада када је било ријечи о хвалоспјеву мајкама.

осигурава мир и срећу, него управо супротно – она је лик због којег је у животу њеног сина влада немир.

Немир своме сину задаје и мајка Владимира Станојевића у приповијетки „Паланка у планини” Анђелије Лазаревић. Лик госпође Станојевић дат је у неколико наврата, али кључних за ток радње, а у скоро сваком од њих он је повод сину за немир и знак неодобравања или пак потпуно неодобравање синовљеве одлуке да се ожени паланчанком Олгом Ђурићевом. Владимирова мајка је приказана као себична мајка која сина чува за себе да би имао ко да се брине о њој и да се не би са њим десило као и са његовим братом који је, оженивши се, заборавио на мајку (односно био је више посвећен својој супрузи, што је и природан ток у животу једног мушкарца, али тако не мисли и госпођа Станојевић). Њој не смета Олга, него свака жена. Свака потенцијална кандидаткиња за удају пријетња је „срећном животу у троје” (кога чине Владимир, мајка и њена кћерка, а Владимирова сестра, Јелка; о њој нешто касније). Ријеч је о мајци која не може да поднесе да је друго женско биће преузело главну улогу у животу њеног сина, како на емоционалном тако и на финансијском плану, што је можда њој још болније јер се непрестано кроз дјело истиче да је старији син, Владимиров брат, због жене престао да издржава мајку и сестру и како му оне то замијерају. Чињеница је да се јунак Лазаревићеве неће повинovati мајчиној жељи и вољи као јунаци Лазе Лазаревића, али и поред тога је доминантнија негативна страна личности мајке код Лазаревићеве, него код Лазаревића код кога смо наилазили и на снажне емоције према мајци и описе лика као скоро савршеног (или је можда боље рећи описе привидне идеализације). Код ауторке тога нема. Доминира лик мајке манипулатора, односно мајке која покушава да манипулише сином и његовим животом. Чак на самом почетку приповијетке можемо уочити њену истакнуту манипулаторску црту када наговара сина да оде у паланку због тешке материјалне ситуације, иако му она „никад не би хтела бити сметња у животу” (Лазаревић 1926: 1). Док су се разговори сина Јанка и његове мајке из дела „Ветар” Лазе Лазаревића „свршавали једним великим Богом”, Марија, јунакиња приповијетке „Лутања”, и не разговара са својом мајком:

По вечери мати и Марија седе у трпезарији. Мати кроји бело рубље, а Марија, без иједне мисли, налакћена на сто, прати пуне прсте како хитро савијају и окрећу платно. Више стола обешена лампа баца јасну светлост на мајчину проседу косу и озбиљно лице, а на платну, упоредо с прстима, крећу се кратке, загасите сенке. Не говоре ништа, а Марија само још осећа тихо треперење у души... (Лазаревић 1926: 78)

Марија, главни лик „Лутања”, сумњичава је сама према себи и не може да процијени вриједност својих сликарских дјела, час мислећи да је недорасла умјетности, час да је то бесмислица и да је можда чека неки успјех, односно „несигурност у препуштању осећањима, талентима, остављају јунакињу ове прозе саму и разочарану” (Хацић 2012: 128). Она је неповјерљива, ограђена од других, а рођена мајка јој је странац. Њена мајка није окарактерисана негативно као Владимирова, али нема ни трага топлине коју бисмо очекивали да буде исказана када је ријеч о мајчинству. Напротив, њих двије живе „једна поред друге, свака својим животом” и не проговарају више од двадесетак ријечи дневно

(Лазаревић 1926: 82). Иако су под истим кровом и исте крви, нема знакова блискости, једино што још можемо пронаћи је мајчино неразумијевање за Маријино понашање. Ако се осврнемо на записе Павла Поповића, могли бисмо закључити да постоји извјесна сличност односа између Марије и њене мајке са односом ауторке и њене мајке Полексије Лазаревић, али о томе да се лик Лазаревићеве назире у Маријином лику сведочи и чињеница да су фрагменти ове приповијетке који су објављени у часопису „Мисао” 1920. године писани у првом лицу (Лазаревић, 2011: 161). Павле Поповић каже да мајка Лазаревићеву није познавала као предводника ђачких несташлука у сликарској школи, што је она била, него је знала само њену озбиљну страну какву је испољавала код куће (Поповић 1999: 517). С друге стране, Марија је с друговима у школи била и расположена, спремна да прихвати шалу, а у свакој сцени с мајком она је озбиљна и хладна, препуштена себи и својим мислима. Док Лазаревићеве мајке (оне које су овдје поменуте, што се свакако не односи на мајку у приповиједи „Први пут с оцем на јутрење”, гдје је мајка спасоносна рука), иако не дјелују у правом смислу те ријечи, већ се јављају као подсећање на дом и традиционалне вриједности, као мисао или пак погледом саопштавају своја хтијења, ипак остају непоколебљиве, доминантне (Јакобице Семкова 2003: 132), лик мајке у „Лутањима” је изразито пасиван и без икаквог утицаја на јунакињу односно кћерку те је само особа која помаже Марији да употпуни своју досаду и која јој у њеном немиру не може помоћи. Атмосфера у кући је бивала све суморнија и мати и кћи су све мање говориле, што говори да нема напретка и да мајка остаје по страни до краја.

Битанженски лик у приповијеткама Анђелије Лазаревић је лик сестре. Владимирова сестра Јелка из „Паланке у планини” и Олгина сестра Мирка (из исте приповијетке) као ликови се изразито супротстављају. Јелка је мајчин

сапутник и саборац у животу, раду, али и хтијењу да Владимир остане само њихов. Сестра која је посветила свој труд и рад за добробит браће, очекује да јој се врати истом мјером. Разочарана у старијег брата јер се оженио и посветио жени, она полаже наде у то да ће њен други брат Владимир, који је с њом увијек био близак и који је увијек цијенио и уважавао њено мишљење, свој живот посветити њој и њиховој мајци. Уплашена је мишљу да би се он могао оженити Олгом или ма којом другом дјевојком, а касније је и увријеђена јер је брат не пита за мишљење, него само саопштава одлуку о женидби (а и прије тога се увриједила кад јој није повјеравао своје душевно стање на самим почецима заљубљености у Олгу), што завршава и плачем. Сестра је као и мајка, себична, пуна самољубља. Та себичност и то самољубље се градирају у дјелу од писма у коме саопштавају несагласност са женидбом, преко поменутих стања увријеђености, до самог краја када и непосредно послије вјенчања осјећају горчину што се Владимир није још једном пољубио са њима и што се није осврнуо за њима по изласку из цркве. Јелка је најбоље описана у кратком дијелу који говори о њеној прохујалој љубави као особа која је вољела само себе, а пожртвована је само ако ће и њој то бити од користи (Лазаревић 1926: 64). Она је таква и као сестра. Она је сестра која се трудила и радила за браћу, али не безрезервно, него вјерујући да ће се то њој вратити, претходно је речено истом мјером, али је можда боље и исправније чак рећи дуплом мјером јер очекивати од брата да се не скраси као мушкарац, него да се посвети њој и мајци није исте тежине као радити за своју и братову егзистенцију, коју притом сам брат и није тражио. Код Јелке осим самољубља доминира и страх од уласка нове женске особе у породицу због братовог запостављања, мањка пажње који би услиједио. Сестри смета особа која ће је удаљити од њој најрођенијег бића баш као у народној породичној пјесми „Брат и сестра и туђинка” (Караџић, 1841: 212) у којој сестра с братом у гори разговара и пита га што му не дође, а он јој одговара:

Ја би' теби, сејо, дошао,
али ми не да туђинка,
туђинка, добра девојка.
Ја добра коња оседлам,
туђинка ми га раседла,
Ја бритку сабљу припашем,
туђинка ми је отпаше.

За сестру је „туђинка” непријатељ, препрека која раздваја брата од сестре, особа која ће удаљити двоје најближих, а тако и Јела не може то да

прихвати и да се помири с чињеницом да брату више није најбитнија. Међутим, треба поменути и ситуацију у којој апотекар Марковић, Олгин пријатељ, осјећа да му нешто хладно лежи на души посматрајући церемонију вјенчања Владимира и Олге и видјевши Владимирову мајку и сестру хладне и непомичне, као и ситуацију на самом крају приповијетке када с уздахом говори како није добро док се присјећа свега што је на вјенчању видио. Те ријечи јасно наговјештавају да се сестра и мајка никада неће помирити са туђинком. Ауторка као да жели да нас наведе на помисао да се оне никада неће престати уплитати у њихов однос или ће, ако ништа друго, гледати да Олги загорчавају живот, односно наговјештава да ће њихове личности остати непромијењене, само ће расти жал за уништеним сном „о животу у троје”. С друге стране имамо Мирку, Олгину сестру, дјевојчицу која у приповијетку уноси ведрину, „једну нежну боју” (Поповић 1999: 524), али и мимо тога она је сестра која својој сестри жели срећу и која јој на неки начин ту срећу и омогућује. Наиме, да Мирка није изненада умрла од шарлаха (који је у то доба заиста могао бити смртоносан јер медицина није била на даншњем нивоу, али којег је имала још само једна дјевојчица у близини и притом га је брзо прездравила), Олга не би раскинула вјеридбу с капетаном. Бол за сестром Олгу је натјерала да схвати да је бесмислено ступити у брак с човјеком кога не воли и у коме би патила, али и уопште у таквом болном стању није била спремна да мисли на љубав, а након тога је, увидјевши промјену на оцу због губитка мале, веселе Мирке (на промјену је указао њихов пријатељ апотекар Марковић), донијела одлуку да оде за Београд. То све морало је да се догоди како би Олга поново била са Владимиром. Миркина трагична и изненадна смрт проузроковала је, дакле, слијед догађаја који су довели до коначног разрешења, односно тријумфа једне љубави. Баш као што се као жртва мора узидати у темељ млада Гојковица у народној пјесми „Зидање Скадра”, или као што се према легендама морала принијети жртва да би се саградио мост у Андрићевом роману „На Дрини ћуприја” и сл, тако је и у „Паланци у планини” Мирка морала умријети како би се десило оно што слиједи, а то је Олгин одлазак у Београд и поновно ступање у љубавни однос с Владимиром, због чега можемо рећи да је Мирка не жртва (јер она није интенционално жртвована) него несвесни посредник између двоје заљубљених, сестрин помоћник у изградњи њене љубави (а и за живота Мирка је била заговорник Владимирове и Олгине љубави).

Код Лазе Лазаревића пак ликови сестара нису чести и нису доминантни. Можемо поменути лик послушне сестре Станије у приповијетци

„У добри час хајдуци” и лик сестре Мише Маричића која се помиње тек на крају приповијетке „Швабица”, где она сажаљева брата у његовој тузи и изгубљености, незаинтересованости за стварни живот. С друге стране, лик сестре код Лазаревићеве је доминантан; у једној приповијети он је активан противник љубави главних јунака, а у другој пасивни заговорник те љубави који пак својом смрћу, својим престанком бивања, дакле несвјесним посредовањем, проузрокује најбитније акције које ће омогућити (условно речено) срећан исход за двоје који се воле.

Жене код ауторке, које су дате кроз лик мајке, представљене су негативно. Себична мајка жели испунити сопствене жеље, а син би требало да се уклопи у њих, или пак мајка која нема удјела у дјететовом животу. Код Лазаревића мајке свакако имају велики удио у животу својих синова и тај удио је, иако манифестован јављањем мајчиног лика у најљепшем свјетлу, ипак довео до евидентне несрећне судбине јунака што ће значити да ипак не могу бити окарактерисане као сасвим позитивне. Код Лазаревића лик сестре није чест и није доминантан, али оне које налазимо, позитивни су – послушна сестра и саосјећајна сестра. Код Анђелије Лазаревић имамо позитиван Миркин лик и себичну Јелку, а обје су у дјелу имале битна мјеста за ток радње – препрека љубави главних јунака или посредна помоћ да се та љубав оствари. Не можемо, дакле, говорити о непосредном књижевном утицају Лазаревића на књижевни рад његове кћерке Анђелије Лазаревић. Отац и кћерка сасвим другачије представљају женске ликове (мајке и сестре), другачије их доживљавају и оне заузимају другачије улоге у њиховим дјелима (о чему говори све претходно наведено), али оно што је заједничко њему као мушкарцу и њој као жени, као књижевницима различитих епоха, а што можемо закључити кроз анализу описне и ситуационе карактеризације ликова, јесте жеља да праве вриједности победе, а праве вриједности нису за њих оне традиционалне, него оне које живе у човјеку и чине да човјек с њима боље живи, истинске моралне и душевне вриједности и потребе због којих и рођену мајку и сестру можемо доживјети као непријатеље уколико покушају да те вриједности и потребе уруше.

ИЗВОРИ

Лазаревић, Анђелија. 1926а. *Паланка у планини*. Београд: Српска књижевна задруга.

Лазаревић, Анђелија. 1926б. *Лутања*. Београд: Српска књижевна задруга.

- Лазаревић, Анђелија. 2011. *Говор ствари (сабрани списи)*. Приредила Зорица Хацић. Београд: ЈП Службени гласник.
- Лазаревић, Лаза. 2006. *Приповетке*. Шабац – Сремска Митровица: ИКП Заслон – ИКП Авадар.

ЛИТЕРАТУРА

- Хацић, Зорица. 2012. „Притајени болови жена — кроз прозу Анђелије Л. Лазаревић”. *Прича. Часопис за причу и приче о причама* 20 (6). 125–132.
- Јакобице Семкова, Милица. 2003. „Лазаревићеви портрети жена”. *Српска приповетка* 2. 129–135.
- Карацић, В. С. 1841. *Српске народне пјесме. Књига прва у којој су различне женске пјесме*. Беч: Штампарија јерменскога манастира.
- Поповић, Павле. 1999. *Сабрана дела (књига VI)*. Приредио Предраг Палавестра. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Раичевић, Горана. 2007. *Лаза Лазаревић, јунак наших дана*. Нови Сад: Академска књига.
- Томић, Светлана. 2014. *Реализам и стварност. Нова тумачења прозе српског реализма из родне перспективе*. Београд: Алфа универзитет, факултет за стране језике.

Dragana Ristić

THE CHARACTER OF THE SISTER AND CHARACTER OF THE MOTHER IN WORKS OF ANĐELIJA AND LAZA LAZAREVIĆ

Summary

The work deals with female characters in the stories of Anđelija Lazarević ‘The borough in the mountain’ and ‘The wanderings’ and female characters in the stories ‘The wind’ and ‘German girl’ by Laza Lazarević. The characters of mothers and sisters in the works of Anđelija Lazarevic and Laza Lazarević are compared, which points to the idea of women, first of all the idea of a mother and sister which has one daughter and her father. It is shown that there are certain similarities in the character description, but there are more differences. The character of the mother is presented more negative by authoress than by her father, but it is not completely deprived of negative elements. The character of the sister in the works of Laza Lazarević is not dominant but in works of Anđelija Lazarević it has an important place in the realization of the main action.

Keywords: Anđelija and Laza Lazarević, short story, realism, modern, mother, sister

